ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ – КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

Турій Т. П., Практичний психолог, Новогорівський опорний заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Токмацької районної ради, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25112020/7258

Abstract. The development of Ukraine's educational sector, the latest technologies and information space allow teachers to educate the modern personality of the twentieth century. An important stage in the formation of a person, not only as a social being, but also as an educated personality, is the level of his internal incentives, beliefs, and so on. The educational paradigm strives for a reasonable, intellectually advanced society, and therefore aims to implement a key element of teaching and education, by obtaining a competent personality. A competent person is able to think creatively, logically, and fundamentally in unusual life circumstances, has a non-standard vision of ordinary things, and therefore is a harmoniously developed personality. The scientific world has repeatedly emphasized the importance of developing a person's abilities. Psychological science talks about the importance of formation socio-psychological competency among the rising generation, explaining this with the fact that an educated person must have psychological methods of impact on society in such a way as to achieve the highest results in their professional activities. Starting with school education, overcoming internal barriers, and achieving the set goal, the rising generation learns to be a successful personality.

Keywords: competence, competency, socio-psychological competency, success, successful personality.

Вступ. Соціально-економічний розвиток України, реформування системи освіти та науки зумовлюють нові вимоги до особистості XXI століття. Ключовими елементами у становленні компетентної людини є активізація її внутрішніх ресурсів, формування соціально-психологічних властивостей, необхідних для майбутнього успішного життя.

Компетенція – це інтегрований результат опанування змісту загальної середньої освіти, який виражається в готовності учня використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач.

Успішна людина, успішна діяльність, успішний професіонал – основні поняття новітнього соціально-культурного простору, у якому особистість виступає суб'єктом досягнення успіху, зокрема у професійній діяльності. Останнім часом у галузях психології та педагогіки все більшої актуальності набуває проблема виявів особистісних виборів як передумов на шляху людини до успішного самоствердження та взаємодії з оточуючими. Розглядаючи даний напрям необхідно наголосити, що саме він дає поштовх до розвитку соціальної активності, виявлення здібностей, потреб, цілей, цінностей індивіда, спрямованих на успішне особистісне самоствердження.

Сучасна освітня парадигма спирається на психологічні чинники, компетентності, які є основою формування гармонійно розвиненої особистості, будуючи нові стратегії навчання та виховання підростаючого покоління.

Компетентність – це проінформованість, обізнаність, авторитетність. Вітчизняні та зарубіжні науковці-практики неодноразово наголошують на важливості та необхідності формування соціально-психологічної компетентності у здобувачів освіти.

Соціально-психологічна компетентність – здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин і включає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування й реалізовувати їх у процесі взаємодії [4, 6].

У даний час соціально-психологічна компетентність стає все більш значущою в усіх сферах соціального життя людини та визначається інтегративною характеристикою сучасної

особистості. Іншими словами, якість сформованої соціально-психологічної компетентності характеризує людину як таку, що здатна до адаптації та успішної самореалізації. Практика освітньої діяльності підтверджує, що більшість учнів юнацького віку не володіє зазначеною компетентністю, що створює певні труднощі у процесі їх адаптації та самореалізації.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та емпірично визначити особливості формування соціально-психологічної компетентності у старшокласників та її вплив на життєвий успіх особистості.

Загальноосвітня школа є одним із провідних соціальних інститутів, який здійснює процес формування соціально-активного молодого покоління. Саме шкільний вік є найбільш сприятливим для здійснення психолого-педагогічних впливів на особистість: відбувається розвиток особистісних якостей, соціальної активності, що веде до успішної соціалізації та самореалізації. В умовах сучасного соціального середовища старшокласникам необхідно вчитися орієнтуватися в життєвих ситуаціях, специфічних для їхнього віку, тобто розвивати свій соціальний інтелект для вирішення актуальних соціальних завдань.

Отже, формуючи соціально-психологічну компетентність старшокласників в освітньому процесі закладу ми збагачуємо внутрішній психологічний потенціал особистості та прокладаємо шлях до її успішного майбутнього (Див. Рис. 1).

Рис. 1. «Складові соціально-психологічної компетентності старшокласника»

Світовий досвід та інноваційна практика освітніх навчальних закладів доводить, що найефективнішим методом виховання молодого покоління є формування досвіду - такої освітньої діяльності, яка не тільки орієнтована на особистісний розвиток, але й дозволяє ефективно гармонізувати потребу особистісної самореалізації з потребою суспільства.

Сучасна освіта повинна готувати людину, яка здатна жити в надзвичайно глобалізованому і динамічно змінному світі, сприймати його мінливість як суттєву складову власного життя. Інформаційна, наукова та освітня сфери обумовлюють включення людини в дуже складну систему суспільних взаємовідносин, вимагають від неї здатності до нестандартних і швидких рішень. Тільки новітні напрями освітньої діяльності спроможні виховати всебічно розвинену, самостійну, самодостатню, успішну особистість. Допомогти дитині виявити і реалізувати свій потенціал - позачергове завдання сучасного освітнього закладу. На жаль, сьогодні молода людина виходить зі стін закладу освіти з відчуттям невпевненості у здатності розв'язувати життєві проблеми, досягати бажаного успіху. Тому наш заклад, у першу чергу, спирається на особистість учня як головного суб'єкта освітньої діяльності, який, реалізуючи свій внутрішній потенціал, здатний змінити не тільки себе, але й створити нове бачення успішного майбутнього.

Однією із головних стратегій, якою керується наш заклад, є створена **модель успішної особистості**, якій притаманні наступні якості:

- висока моральність, духовне багатство;
- усвідомлена громадська позиція;
- готовність до свідомого професійного самовизначення;

- здатність до постійної самоосвіти та творчості;
- цілеспрямованість, наполегливість;
- турбота про фізичне та психічне благополуччя;
- висока культура мислення та комунікативної діяльності;
- володіння новітніми технологіями;
- успішна адаптація до нових соціальних умов;
- самостійне розв'язання проблеми та життєвих труднощів;
- високий ступінь відповідальності.

Таким чином, удосконалення освітнього процесу передбачає не тільки впровадження інноваційних технологій для розвитку загальних здібностей школяра, а й формування соціально-психологічної компетентності здобувачів освіти, реалізуючи компетентнісний підхід у системі навчання та виховання підростаючого покоління.

В процесі розгляду проблемної теми було застосовано наступні **методи дослідження**: спостереження, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження. Процес формування соціально-психологічної компетентності триває впродовж усього життя особистості, але найбільш значущим він є саме в старшому підлітковому та юнацькому віці. Недостатній рівень сформованості соціально-психологічної компетентності впливає на загальний рівень задоволеності особистістю собою, іншими та власним життям в цілому. Крім того, в ході соціальної взаємодії можуть проявитися особистісні недоліки, що свідчать про невміння реагувати на критику і провокаційну поведінку, знаходити правильне рішення, долати перешкоди та досягати успіху. Однак, якщо старший підліток навчиться ефективно долати такі життєві перепони та знаходити власні стратегії і тактики взаємодії з соціумом, то в юнацькому віці він конструктивно зможе планувати свою діяльність і досягати бажаного. Саме тому, в освітньому процесі закладу Новогорівського ОЗЗСО було створено та застосовано алгоритм діяльності практичного психолога щодо формування соціально-психологічної компетентності старшокласників та на основі ефективності комплексної діяльності розроблено і впроваджено програму факультативного курсу соціально-психологічних міні-тренінгів для старшокласників «Успішна особистість XXI століття».

Структура алгоритму:

I. Діагностичний блок:

- діагностика старших підлітків (9 клас) сільської місцевості та міста з метою визначення ступеня сформованості соціально-психологічної компетентності за показниками:

- ✓ рівень емоційно-вольової сфери;
- ✓ ступінь задоволеності власним життям;
- ✓ значущі якості особистості, що пов'язані з життєвими цінностями;
- ✓ рівень досягнення успіху;
- ✓ рівень сформованості внутрішньої мотивації.

Обстеження здійснювалося за допомогою апробованих методик і психологічних анкет:

- методика Г. Айзенка (діагностика темпераменту та характеру);
- емоційна спрямованість – тест-анкета Б. Додонова;
- методика «Задоволеність власним життям» В. Панной;
- методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»

С.Бубнова;

- анкета для оцінки особистості на досягнення;
- методика «Діагностика підлітків на мотивацію подолання невдач» Т. Елерса;
- методика «Діагностика учнів на мотивацію до успіху» Т. Елерса;
- експрес-методика «Діагностика соціально ізольованої особистості» Д. Расил, М.

Фергюссон.

II. Психологічний блок:

- створення та залучення старшокласників до різноманітних форм тренінгової роботи, спрямованої на формування соціально-психологічної компетентності (проведення тренінгів, психологічних годин, годин спілкування, семінарів-практикумів).

III. Методичний блок:

- надання психологічних консультацій та рекомендацій щодо результатів опитування;
- побудова планів самовдосконалення особистості;

- підбір оптимальних форм та методів роботи зі старшокласниками;
- впровадження в освітній процес закладу факультативного курсу соціально-психологічних міні-тренінгів «Успішна особистість XXI століття».

Визначення ефективності та результативності застосування алгоритму: на цьому етапі необхідно здійснити вихідну діагностику по впровадженню даного курсу міні-тренінгів, яка дає змогу дійти висновку щодо ефективного психологічного впливу на старшокласників та результативності факультативного курсу.

Факультативний курс соціально-психологічних міні-тренінгів «Успішна особистість XXI століття»

Мета, завдання, форма проведення, структура курсу, очікувані результати, результативність.

Мета програми курсу: формування соціально-психологічної компетентності старшокласників шляхом створення психолого-педагогічних умов задля успішної самореалізації особистості в сучасному соціумі.

Завдання програми курсу:

- сприяти розвитку дружніх взаємовідносин в колективі;
- навчити усвідомлювати власний емоційний стан, розвивати навички емпатійного реагування;
- підвищити самооцінку, впевненість в собі та своїх власних силах;
- формувати позитивне мислення, розвивати гнучкість та креативність мисленнєвої діяльності;
- навчити способам та методам ефективного, безконфліктного спілкування;
- формувати стійку мотивацію для досягнення успіху;
- розвивати та підвищувати рівень емоційно-вольових та інтелектуальних навичок старшокласників.

Форма проведення занять: групова; міні-тренінги.

Тренінгові заняття проводяться спеціалістом психологічної служби закладу - практичним психологом, за необхідності, із залученням до співпраці соціального педагога.

Методичні вказівки щодо організації тренінгових занять:

Оптимальною, на наш погляд, формою занять із старшокласниками є психологічні тренінги, які забезпечують функціонування комплексної системи формування соціально-психологічної компетентності. Дана форма дозволяє ефективно вирішувати завдання, пов'язані з розвитком спілкування, керуванням власними емоційними станами, самопізнанням, самосприйняттям та саморозвитком особистості.

Програма курсу тренінгових занять містить: ділові та рольові ігри, вправи різного практичного спрямування, проблемні ситуації тощо.

Цільова група: старшокласники (юнацький вік 15-16 років), здобувачі освіти 10-11 класів.

Тривалість заняття: 45 хвилин.

Кількість зустрічей: 10 клас – 18 годин; 11 клас – 17 годин.

Заняття відбувається з періодичністю 1 година на тиждень та триває протягом I або ж II півріччя за рішенням адміністрації закладу.

Факультативний курс складається з п'яти загальних тем для роботи зі старшокласниками: 35 годин, з них 18 годин – 10 клас (3 теми) та 17 годин – 11 клас (2 теми).

Кількість учасників: 10-20 осіб.

Приміщення та оснащення: простора, світла кімната зі стільцями, столами за кількістю учасників, (за можливості) мультимедійна дошка, проектор, телевізор, комп'ютер.

Вимоги до тренера:

- знати закономірності психологічного та фізичного розвитку юнацького віку;
 - володіти такими особистими якостями: тактовність, відкритість, щирість; компетентний спеціаліст в галузях психології, педагогіки, медицини, соціології та філософії.
 - бути готовим до практичного втілення та реалізації програми.
- Психологічні риси тренера:
- емпатійний;
 - оптиміст, ентузіаст;
 - високий рівень самоорганізації;
 - врівноважений;
 - терпимий до фрустрації, ситуації невизначеності.

Очікувані результати:

- підвищення загального рівня соціалізації старшокласників в умовах сучасного розвитку суспільства;
- досягнення високого рівня згуртованості, комунікативних навичок;
- сформованість позитивної самооцінки, впевненість в собі та власних здібностях;
- сформованість навичок знаходження компромісу в конфліктних ситуаціях;
- сформованість навичок позитивного мислення, постановки та досягнення життєвих цілей;
- підвищення загального рівня психолого-педагогічної обізнаності старшокласників;
- сформованість соціально-психологічної компетентності учнів.

Структура тренінгових занять:

- вступна частина: знайомство учасників тренінгу; повідомлення теми, мети; очікування; ознайомлення з основними правилами групової взаємодії; створення сприятливої, доброзичливої психологічної атмосфери.

Основні завдання вступної частини:

- оцінка рівня засвоєння матеріалу на попередньому тренінгу (отримання зворотного зв'язку);
- актуалізація теми поточного тренінгу і вивчення очікувань учасників;
- підтримка демократичної дисципліни у формі прийняття або ж повторення правил групи.
- основна частина: виконання вправ, ігор, спрямованих на вдосконалення особистості старшокласника. Сукупність психолого-педагогічних прийомів, націлених на розвиток пізнавальних процесів, формування соціальних навичок, встановлення доброзичливих взаємовідносин між учасниками групи.
- завершальна частина: підбиття підсумків; отримання зворотного зв'язку за тематикою поточного тренінгу; релаксація та процедура завершення тренінгу.

Даний факультативний курс міні-тренінгів рекомендований для використання в загальноосвітніх закладах при роботі зі здобувачами освіти 10-11 класів. Використовується як варіативна складова. Курс забезпечує ефективний ступінь самореалізації старшокласника в умовах сучасного соціуму.

Виходячи з отриманих результатів емпіричного дослідження динаміки формування соціально-психологічної компетентності у здобувачів освіти старших класів визначено:

- рівень емоційно-вольової сфери старших підлітків, в першу чергу, залежить від внутрішнього налаштування особистості на досягнення поставленої мети. Найбільш вагомими чинниками, які впливають на емоційний стан учнів в даний період, виступають такі показники, як підтримка, заохочення, довіра. Все це ґрунтується на процесі спілкування;
- результати ступеня задоволеності власним життям старших підлітків сільської місцевості та міста значно відрізняються: якщо для підлітків сільської місцевості головним виступають такі показники як цілеспрямованість; то для підлітків міста - інтерес до життя та позитивна оцінка власних якостей і вчинків;
- характерними особистісно значущими якостями, що визначають життєві цінності, для старших підлітків і сільської місцевості, і міста є: вміння приємно проводити час, навички спілкування, матеріальний добробут, здатність до милосердя, управлінські та організаторські здібності та соціальний статус;
- рівень мотивації на подолання невдач серед старших підлітків показує такі результати: учні сільської місцевості – високий рівень, учні міста – занадто високий;
- рівень потреби у досягненні: учні сільської місцевості – достатній рівень, учні міста – високий рівень;
- рівень досягнення життєвого успіху (діагностика старшокласників) як учнів сільської місцевості, так і міста після впровадження програми факультативного курсу соціально-психологічних міні-тренінгів «Успішна особистість XXI століття» показав високий результат.

Висновки. Наголошуючи на важливості вивчення проблемної теми, слід зазначити, що саме комплексна робота зі здобувачами освіти (старшими підлітками та старшокласниками), вдосконалення форм та методів роботи з урахуванням індивідуальних і психофізіологічних особливостей розвитку особистості учнів надає змогу керівництву навчальних закладів та практичним психологам створити комфортні психолого-педагогічні умови, які сприятимуть успішному формуванню соціально-психологічної компетентності старшокласників.

Комплексне впровадження алгоритму протягом 2018-2019 навчальних років з теми «Формування соціально-психологічної компетентності старшокласників» доводить значні позитивні зміни у становленні особистості старшокласників: підвищення особистісних прагнень, потяг до самопізнання, пізнання інших та світу у цілому. Спираючись на комплексну оцінку результатів впровадження програми факультативного курсу «Успішна особистість XXI століття» для старшокласників можна стверджувати: високий рівень сформованості соціально-психологічної компетентності старшокласників є ключовим елементом у досягненні життєвого успіху особистості.

REFERENCES

1. Gornostay P.P. *Lichnost i rol: Rolevoy podkhod v sotsialnoy psikhologii lichnosti* [Personality and Role: Role Approach in Social Psychology of Personality]. Kyiv: Interpress Ltd. Publ., 2007, 312 p.
2. Zaripova E.I. *Stanovlenie sotsialnoy kompetentnosti shkolnika v usloviakh regionalnoy obrazovatelnoy sredy*: dis. ... kand. ped. nauk: 17.09.09 [Formation of a schoolchild social competency in the context of regional educational environment]. Ph.D. thesis. Omsk, 2005, 215 p.
3. Kapponi V., Novak T. *Assertivnost v zhizn* [Assertiveness in life]. Saint Petersburg: Piter, 1995, 200 p.
4. Koroleva Yu.A. *Sotsialno – psikhologicheskaya kompetentnost i zhiznesposobnost lits s otkloneniyami v razviti: faktorni analiz* [Socio-psychological competency and vitality of persons with developmental disabilities: factor analysis]. *Spetsialnoe obrazovanie – Special education*, 2015, no. 4, pp. 43-51 (in Russian).
5. Kunitsina, V.N., Kazarinova N.V., Pogolsha V.M. *Mezhlichnostnoe obshchenie* [Interpersonal communication]. Saint Petersburg: Piter, 2001, 544 p.
6. Liepikhova L.A. *Sothialno-psykholohichna kompetentnist u pedahohichnii vzaiedodii* [Socio-psychological competency in pedagogical interaction]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, 2004, no. 3, pp. 87-102 (in Ukrainian).